

актори театру в залі проб голосно плакали...». 15 березня 1939 р. театр «Нова сцена» припинив своє існування.

Отже, протягом всього міжвоєнного періоду центром театрального мистецтва в Закарпатті були Ужгород, а згодом Хуст. Однак, це зовсім не свідчить про те, що не діяли театри в окремих містах краю. Уже в другій половині 20-х років виникає драматичний гурток, який перетворився в театр, у Берегові. У с.Егреші вчитель Іван Тимканич заснував місцевий гурток при «Просвіті». Режисер М.Біличенко в Ужгороді створив драмгурток «Братства св. Кирила і Методія», який поставив п'єсу І.Франка «Учитель». Необхідно відмітити, що місцеві драматичні гуртки нерідко виникали з ініціативи колишніх акторів крайових театрів. З ініціативи С.Петрушка, М.Русинка і Я.Бірчака у Празі виник драматичний гурток «Верховина». У 1929 р. «Верховина» поставила десять вистав у різних містах Закарпаття, що зробило певний вплив на збільшення кількості місцевих гуртків. Один за одним виникають драмгуртки у Великому Бичкові, Росіщі, Невицькому, Білках, Тересві. У селі Ізки, що на Міжгірщині, виникає справжній театр, який очолює активіст місцевої «Просвіти» С.Бобинець. Аналогічний театральний колектив виникає в с.Колочава – його очолює М.Шимоня. Таким чином, театральне життя не обходило і гірські куточки краю.

Активно розвивалася аматорська діяльність гуртків у Мукачеві. Вони виникали під егідою як товариства «Просвіта», так і «Общества им. Духновича». 6 травня 1932 р. драмгурток «Молодь» поставив у Мукачеві виставу «Сучасні діти». У лютому 1938 р. в Мукачеві виникла «Драматична Студія імені Федора Корятовича», ініціатором якої був професор О.Приходько. Студія поставила вистави «Шельменко-денщик» Г.Квітки-Основ'яненка, «Суєта» І.Карпенка-Карого, «Сон весняної ночі» Усенка-Гармаша та ін.

«Театр на Закарпатті, як і взагалі в українському народі, – писав сучасний зарубіжний дослідник В.Маркусь, – відіграв виїняткову роль національного каталізатора, а навіть пробудника..., театр став школою народного самоусвідомлення, засобом пізнання свого минулого, зрозуміння своєї вчорашньої і нинішньої долі, геральдом, що закликав народ творити своє краще завтра. Це у вищій мірі стосується українського Закарпаття». Переважна більшість сучасних дослідників театального мистецтва краю розділяє точку зору відомого дослідника.

ГАЗЕТА «СВОБОДА» ПРО РАДЯНСЬКИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ

У 1921–1922 рр. Росію, яка ще не відійшла від наслідків більшовицького перевороту, спіткала ще одна біда – голод. Причиною голоду офіційна пропаганда називала засуху «в приволзьких губерніях, які до цього часу давали 30 процентів всього російського врожаю хліба». Однак, слід відзначити, що засухи були досить звичайним явищем для хліборобів Росії. Вони, безумовно, впливали на кон'юнктуру хлібного ринку, але до 1921 р. Росія не стикалась з явищем масового голоду, коли мільйони людей були поставлені на грань смерті. Сьогодні очевидно, що найважливішою причиною голоду 1921–1922 рр. була політика «воєнного комунізму», що проводилась під час громадянської війни. Практика хлібозаготівель, при яких у селян часто забиралось все зерно, в тому числі й необхідне для посівної, створила ситуацію, коли звичайна засуха привела до масового голоду.

Голод, на жаль, не обминув і південь України. Відомий український історик Станіслав Кульчицький відзначав: «Голод 1921–1923 рр. – явище далеко не локальне. Ця трагічна сторінка в історії українського народу безпосередньо пов'язана, по-перше, з економічною політикою державної партії, яка провадилася до березня 1921 р., і, по-

друге, з підлеглим становищем формально незалежної республіки щодо московського центру, який по-своєму розв'язував проблеми, що виникли внаслідок жорстокої посухи у Поволжі, на Північному Кавказі і в південних губерніях України». «Голод виявився фактором, – відзначав дослідник, – який ефективніше, ніж каральні експедиції, втихомирював повстанців. Збагнувши це, центральний уряд допоміг природному катаклізму справитися з «куркульським бандитизмом», конфісковуючи злиденні продовольчі запаси навіть у селян південних губерній. У 1921 р. в Україні було вперше запроваджено терор голодом».

Газета «Свобода» в цей період публікує багато матеріалів про голод в Росії та Україні. 2 лютого 1922 р. в цьому друкованому органі Народно-Християнської партії сповіщалося про те, що «голод в Росії набуває все більших і більших розмірів». Публікація вражає читачів деталями про факти людоїдства. 5 лютого газета знову торкається цієї теми.

Публікації про допомогу світової громадськості Радянській Росії розміщують на своїх шпальтах всі закарпатські газети. Повідомлялось, що в Берліні створено «Комітет міжнародної допомоги трудящих», про активну діяльність у цій справі відомих вчених і літераторів А.Ейнштейна, Б.Шоу, А.Франса. «Свобода» 16 березня 1922 р. повідомляла про візит до Москви відомого норвежця Ф.Нансена. Те, що він побачив, привело до шокового стану. Ось як писала про це газета: «Акцію допомоги очолює Нансен, заступник якого Корвін розіслав по світу слідувачу телеграму: «Стан московських лікарень є страшним. Труби позабавані і полагодити їх вже не можна. В кімнатах завжди повно хворих. Повітря сперте. Хворі, як скелети, чекають на смерть... Всюди цілі гори набираються з трупів. Були випадки, коли матері, одурівші з голоду, їли часом померлих».

Подібна інформація, безумовно, не могла не зворушити серця тисяч закарпатців. 11 червня 1922 р. в Ужгороді був створений «Комітет допомоги голодуючим України», який очолили Степан Гукалович, Гнат Стефанів і Микола Галезів. У зверненні до закарпатців члени комітету писали: «Нести поміч охопленому голодом населенню земель України і зменшити наслідки голоду можна ось яким способом: 1) організувати грошові збори через листи, оголошення в газетах...; 2) організувати благодійні концерти і вистави; 3) збирати харчі, одяг, медикаменти; 4) просити про допомогу гуманітарні організації в Чехословацькій республіці і співробітничати з ними; 5) організувати дитячі оселі». Звернення завершувалося закликком: «Комітет звертається одночасно до всіх жителів Підкарпатської Русі без огляду на національність і віру чи політичні переконання та до всіх організацій з гарячим проханням: не відмовте в допомозі голодуючим! Кожна жертва Ваша буде записана в серцях тих, яких Ви врятуєте для життя».

Закарпатці не лишилися байдужими до страждань своїх братів на Сході. Ними були зібрані значні кошти. «Карпатська правда» – орган Крайкому КПЧ – 5 лютого 1922 р. повідомляла, що тільки комуністами Закарпаття за цей час було зібрано 33997 крон. Не лишилися осторонь кампанії і представники творчої інтелігенції. Іван Ольбрахт разом з письменниками С.Нейманом, М.Майеровою, В.Ванчурою, І.Волкером та іншими видали літературно-художній збірник, кошти від продажу якого пішли в користь голодуючим Росії. Подібні акції здійснили і діячі мистецтва та науковці. Чехословацький уряд виділив 30 млн. крон. Тільки в Мелітопольському повіті в травні 1922 р. було організовано харчування для 10 тис. чоловік, насамперед дітей.

В 1932–1933 роках страшна трагедія спіткала український народ. В країні лютував голод. А чи знали про нього на Закарпатті? Яким чином доходила інформація про голод в цей край? На Закарпатті в першій половині 30-х років видавалися десятки газет, кожна з яких представляла інтереси окремої партії, певних політичних сил. З різних

газет трудящі Закарпаття одержували неоднозначну інформацію про голод 1932–1933 рр. на Україні. Якщо, наприклад, соціал-демократична преса давала повідомлення про нього, то «Карпатська правда» – замовчувала.

Однією з газет, на шпальтах якої регулярно помішалися матеріали про голод, була газета «Свобода», яку очолював Августин Волошин. Більшість матеріалів про голод з'явилися в ній у 1934 р., коли відчутними стали наслідки голоду. В таких статтях, як «Жахливе положення України», «Великий злочин» та деяких інших наводилися свідчення очевидців голодомору, розповідалось про страшні наслідки для українського народу цієї трагедії.

На сторінках «Свободи» зустрічаються відомості про кількість жертв голоду, хоча точними їх вважати не можна. В різних публікаціях знаходимо інколи прямо протилежні дані. Так, 27 липня 1934 р. газета писала, що за свідченням американського професора Р.Селлета «в Полудневій і Східній Росії, на Україні та на Північному Кавказі з голоду загинуло до 10 млн. людей». Така ж цифра наводилася і в публікації за 12 липня, але стосувалася тільки України. 30 серпня «Свобода» повідомляла, що на протязі 1933 року «померло... не менше 3 млн. людей». Така суперечливість щодо даного питання пояснюється перш за все відсутністю власних кореспондентів на Україні і передруком неперевіраних матеріалів зарубіжної преси.

Газета знайомила своїх читачів з тим, як питання про голод на Україні обговорювалося в парламентах різних країн, зокрема в Англії і США. Так, 21 червня вона опублікувала резолюцію Конгресу США, яка була прийнята після довгих дебатів з цього питання. В ній прямо зазначалося, що «московський уряд знав про голод, але йому не намагався зарадити, а навпаки, вживав його для політичного утиску українського народу». Що стосується обговорення питання про голод в англійському парламенті, то «Свобода» про це детально написала в номері за 30 серпня 1934 р. Таким чином, незважаючи на окремі неточності, «Свобода» досить широко інформувала закарпатців про трагедію на Україні.

Чи знали на Закарпатті про сталінські репресії? Якщо знали, то якими шляхами інформація про це антилюдське явище в історії цивілізації проникала до нашого краю? Чи вірили закарпатці в те, про що писали місцеві газети? Однозначну відповідь дати важко. Бо ж тогочасна преса Країни Рад видавала інформацію, вигідну сталінському тоталітарному режимові. Не хотілось Сталіну виглядати в очах світу кривавим диктатором. Однак певна частка правдивої інформації все-таки потрапляла в європейську і, звичайно, різнобічну пресу Західної України. Саме з неї передруковували статті й закарпатські газети того часу. Безумовно, читачі не завжди вірили в правдивість так званих націоналістичних газет. Тепер, коли в українській пресі раз від разу йдеться про репресії, можна впевнено сказати, що вони писали правду.

Тож перегляньмо підшивки старих газет – німих свідків історії... Газета «Свобода» 3 січня 1935 р. повідомляла: «В Московщині наслідком атентату проти Кірова винищено цілі родини...». Цікаво, що в першій половині 30-х років «Свобода» постійно проводила паралель між Гітлером і Сталіним: «Диктатура звичайно задержується лише страшним терором. В Німеччині і Совегах тепер знову захиталась влада диктатури. В Німеччині під час різдвяних свят загинуло 4000 осіб».

В першій половині 30-х рр. постраждали й закарпатці, які опинилися за кордоном. 15 лютого 1934 р. «Свобода» писала: «...В СРСР арештовано комуністичного посла до Чехословацького парламенту Івана Мондока разом з жінкою». Далі повідомлялося, що їм, мовляв, загрожує смертна кара, а Іван Мондок загинув в одному з концтаборів. «Свобода» стала своєрідним літописом репресій після вбивства С.Кірова: «...в Москві убито понад 200 чоловік, а на Україні упало 100 комуністів-українців». Причину цього газета вбачала в тому, що диктатор Сталін вже «нікому не вірить і переслідує самих

своїх бувших комісарів». В одній із статей йшлося про те, що Сталін божевільний. До речі, багато вчених й зараз дотримуються цієї версії. Знали на Закарпатті і про смерть дружини Сталіна: «Нагла і тайна смерть молодої жінки Сталіна зачала відбиватись на душі більшовицького тирана. Всюди видно тінь своєї жінки. Тікає від людей і залишається до повної тишини».

В пресу Закарпаття нерідко проникала й неправильна інформація. Так, в одному з номерів «Свободи» був поміщений передрук з італійської газети, де йшлося про те, що «Сталін тяжко занедужав на хворобу «рака», була інформація, ніби «вождь умер, але уряди не сміють випустити цю вістку». 7 лютого 1935 р. «Свобода» повідомляла читачів про трагедію у сім'ї українського професора А. Крушельницького, відомого на Закарпатті своїми «Читанками»: «Впало під червоними стрілами і двоє синів знаного нами професора А. Крушельницького... Щоб батьківське серце за розстріляними синами з розпуки так само трісло, розстріляли наперед синів, а батько в тюрмі жде свою чергу, де він здурів». 10 вересня 1936 р. наші земляки прочитали, що «в Росії 16 вождів-комуністів розстріляні. Неприятелі Сталінової політики дальше організуються, із-за них було арештовано багато тисяч людей. Організацією тих неспокійних елементів управляє із заграниці Троцький, що нині перебував в Норвегії, де є під надзором поліції».

30 вересня 1936 р. «Свобода» в статті під заголовком «Сталін дальше чистить» писала: «...Сталін дав арестовати много генералів і вищих офіцерів та дипломатів, яких підозрівають, що суть прихильниками революціонерів-троцькістів». Світ із занепокоєнням слідкував за подіями в СРСР, але правдивої інформації ніхто здобути не міг. Всім замилювали очі величезними досягненнями Країни Рад. Невідомий автор статті «Нищення нації», опублікованій у «Свободі» 14 грудня 1937 р., підкреслював: «...Правдивої інформації з російської преси не можна добути, бо там нічого не пишеться про великі процеси і масові розстріли». Дійсно, газети в СРСР рясніли тоді вигідними сталінській зграї заголовками: «Смерть німецьким шпигунам!», «Ліквідовано кубло контрреволюціонерів!» та подібними іншими. Такий ідеологічний натиск спотворював істинність подій.

А ось процесу, що закінчився в Москві 30 січня 1937 р., «Свобода» приділила багато уваги. 4 лютого в одній з інформацій повідомлялось: «...Великий процес... кінчився смертним засудом тридцяти троцькістів, бувших ведучих політиків комуністичного режиму". 13 чоловік, зокрема П'ятаков, Серебряков, Лівшиць та інші були засуджені до смертної кари, а Радек і Сокольников «дістали до 10 літ темниці». Газети писали, що всі вони признали і твердили, ніби вели переговори з німцями і японцями проти СРСР. Отже, завдяки «Свободі», на Закарпатті знали про те, що творилося в сталінському СРСР та Радянській Україні.

«НОВА СВОБОДА» ОЧИМА СУЧАСНИКІВ

15 червня 1938 р. вийшов у світ перший номер українського незалежного щоденника «Нова свобода» під редакцією Василя Фірцака (пізніше головним редактором призначили Василя Гренджу-Донського). Газета видавалася в друкарні «Свобода», що на вулиці Михайла Лучкая, яку очолював майбутній голова Українського Національного Об'єднання Федір Ревай. Редакція та адміністрація «Нової свободи» розмішувалась у приміщенні на вулиці Другетів, 21. Фактично, названа газета була єдиним друкованим органом в Закарпатті, який видавався масовим тиражем. Як оцінили появу українського щоденника в краї політичні діячі, представники освіти, науки і культури того часу? Ця тема й буде знаходитися в центрі цієї наукової розвідки.